

різних фахівців: лікаря, логопеда, психолога, фізіотерапевта і соціального працівника, діяльність яких спрямована на створення спеціальних умов, що сприяють корекції всього симптомокомплексу заїкання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Журавльова Л. С. Використання засобів музичного виховання в корекційній роботі з дітьми, що заїкаються / Л. С. Журавльова // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія № 19 : Корекційна педагогіка та психологія : [зб. наук. пр.]. – К., 2008. – Вип. 9. – С. 27–29.
2. Кравченко А. І. Корекція заїкання засобами комплексної фізичної реабілітації : навч.-метод. посіб. / А. І. Кравченко, Н. М. Скачедуб]. – Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2015. – 178 с.
3. Кривцова О. Я. Проблема заїкання дітей і підлітків у психолого-педагогічній літературі / О. Я. Кривцова // Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки). Збірник наукових праць. – Кам'янець-Подільський : ПП Медобори-2006, 2012. – С. 119–126.
4. Преодоление заикания у дошкольников : метод. реком. для начинающих логопедов / авт.-сост. А. А. Филин; под ред. Т. В. Волосовец, Е. Н. Кутеповой. – М. : РУДН, 2007. – 52 с.
5. Шашкина Г. Р. Логопедическая ритмика для дошкольников с нарушениями речи : учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / Г. Р. Шашкина – М. : Издательский центр «Академия», 2005. – 192 с.
6. Шилова Е. А. Комплексный подход к коррекции заикания у дошкольников с использованием здоровьесберегающих технологий / Е. А. Шилова // Вестник МГОУ. Серия: Педагогика, 2014. – № 3. – С. 131–136.

УДК 3.37.316.614.4

А. І. Кравченко

кандидат педагогічних наук, професор
Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

Е. Ю. Цатурова

вчитель-логопед КЗ «Дошкільний
навчальний заклад (ясла-садок)» № 27
комбінованого типу
Харківської міської ради

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ В ДІТЕЙ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ

У статті висвітлені особливості розвитку зв'язного мовлення в дітей із затримкою психічного розвитку дошкільного віку. Подано характеристику зв'язного мовлення з позицій різних дослідників цього напрямку.

В статті освещены особенности развития связной речи у детей с задержкой психического развития дошкольного возраста. Дана характеристика связной речи с позиций разных исследователей этого направления.

The features of connected speech in children with mental retardation school age where highlighted in the article. Characteristics of coherent speech from the standpoint of various researchers in this direction was posted.

Ключові слова: зв'язне мовлення, затримка психічного розвитку, діти дошкільного віку, мовленнєва діяльність.

Ключевые слова: связная речь, задержка психического развития, дети дошкольного возраста, речевая деятельность.

Key words: connected speech, mental retardation, preschool children, speech activity.

Постановка проблеми. Проблема розвитку мовлення – одна з найважливіших у загальній і спеціальній педагогіці та психології. У багатьох дослідженнях, що стосуються дітей із затримкою психічного розвитку, відзначається, що низький рівень їх пізнавальної активності, незрілість мотивації до навчальної діяльності, знижена здатність до прийому і переробки інформації, недостатня сформованість операції аналізу, порівняння та синтезу призводить до відхилень у мовленнєвому розвитку [2, с. 88].

Одним із найважливіших напрямів у вивченні мовленнєвої діяльності дітей із затримкою психічного розвитку є проблема розвитку зв'язного мовлення. Дослід-

никами питань ЗПР визначено недостатність педагогічних технологій, які брахували сучасні підходи до розвитку зв'язного мовлення як основи навчальної діяльності учня з недостатністю пізнавальної сфери у практиці роботи шкіл (класів) інтенсивної педагогічної корекції. Це і зумовило вибір теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями діагностики та корекції ЗПР займалися Н. А. Бастун, І. Д. Бех, В. І. Бондар, Т. П. Вісковатова, Т. О. Власова, Т. Д. Ілляшенко, К. С. Лебединський, В. І. Лубовський, І. Ф. Марковська, В. Ф. Мачихіна, М. С. Певзнер, М. В. Рождественська, С. О. Тарасюк, У. В. Ульяновка та ін.).

Мета статті – на основі аналізу наукової літератури висвітлити особливості розвитку зв'язного мовлення в дітей із ЗПР.

Виклад основного матеріалу. Зв'язне мовлення є найбільш складним видом мовленнєвої діяльності. Воно формується в онтогенезі пізніше, ніж діалогічне мовлення, і вимагає досить високого рівня розвитку пізнавальної діяльності дитини.

Процес формування зв'язного тексту є ієрархічним та багаторівневим. Цей процес включає операції як семантичного, так і мовленнєвого рівнів.

У процесі породження зв'язних мовленнєвих висловлювань велике значення має планування. Однією з характерних особливостей цього процесу є напруженість планування майбутнього тексту. В усному мовленні це планування повинно відбуватися швидко, воно не допускає тривалої підготовки, так як великі паузи руйнують цілісність тексту [1, с. 38]. Надалі в процесі породження зв'язного тексту здійснюються такі операції, як внутрішнє програмування окремих речень, лексико-граматичне структурування, моторна реалізація.

Форма зв'язного мовлення з урахуванням її зрозумілості різниться в певних ситуаціях спілкування. В цьому відношенні, незалежно від виду мовлення (діалогічне або монологічне, усне чи письмове), найважливішою умовою її здатності служити засобом комунікації є зв'язність.

Уміння зв'язно передавати свої думки – один із головних показників володіння мовленням. Це вміння виражається в збереженні предмета висловлювання, в єдності змісту, в дотриманні законів побудови речень, в правильному використанні мовленнєвих засобів для їх зв'язку.

Т. А. Ладиженська відзначає, що зв'язне мовлення – складне явище, підхід до якого можливий з різних сторін, справедливо співвідносить показники рівня розвитку зв'язного мовлення в першу чергу зі ступенем прояву в висловлюваннях вміння відобразити «змістовну» сторону: розкрити тему, основну думку, зібрати матеріал і систематизувати його, правильно реалізувати в своїх висловлюваннях [4, с. 88].

Робота над зв'язним мовленням, тобто над промовою, яка може бути цілком зрозуміла на основі предметного змісту, починається в спеціальних дитячих садах у підготовчій групі. «Ознайомлення з навколишнім світом», «Розвиток мовлення» тощо.

Основне завдання впливу на дітей із затримкою психічного розвитку – навчити їх докладно і послідовно, граматично і фонетично правильно викладати свої думки, розповідати про події з навколишнього життя. Це має важливе значення для навчання в школі, спілкування з дорослими та дітьми, формування особистісних якостей [4, с. 89].

Робота з розвитку зв'язного мовлення має відповідати наступним напрямкам: збагачення словникового запасу, складання переказу та розповідей, розучування віршів, відгадування загадок.

Діти можуть розповісти про себе, про своїх товаришів, про цікаві епізоди з власного досвіду. Однак аналіз дитячих висловлювань підтверджує, що їх мовлення ще не відповідає віковій нормі.

С. А. Логінова вважає, що необхідно розробити для кожної дитини індивідуальну стратегію корекційно-педагогічного впливу, при цьому диференційований підхід повинен враховувати індивідуальні психологічні особливості дітей із затримкою психічного розвитку [3, с. 23].

Робота над зв'язними усними та письмовими висловлюваннями тісно переплітається з напрямками в роботі над лексикою, над синтаксисом, вони готують правильне смислове сприймання та стають основою для самостійних зв'язних висловлювань.

Під час навчання зв'язному мовленню слід звертати особливу увагу на її змістовну сторону. Процес породження зв'язного тексту можна простежити під час розгляду психологічної структури породження зв'язної розповіді за сюжетною

картинкою.

Словесний опис ситуації, зображеної на картинці, готується цілою низкою операцій. Сюди входять: розчленовування симультанно сприйнятливих компонентів ситуації, виділення головного та другорядного (аналіз і синтез), адекватна трансформація сприйнятих компонентів. Таким чином, розповідь за сюжетною картинкою – це не просто копіювання побаченої ситуації, а творчий процес перетворення об'єктивних характерних ситуацій в індивідуальну систему, а в подальшому – в певний синтез мовленнєвих значень.

Ще більш складною мовленнєвою діяльністю є породження зв'язного тексту на задану тему. У цьому випадку відсутня опора на наочність, на конкретну ситуацію, тобто має місце породження контекстного вислову. Крім того, в оповіданнях на задану тему планування зв'язних висловлювань здійснюється дитиною в повній мірі самостійно.

Текст являє собою єдність внутрішнього (змістовного; смислового) плану і зовнішнього (формально-мовленнєвого) плану [5, с. 37].

Смислова структура тексту характеризується ознакою цілісності. Сутність цілісності є, перш за все, психологічною. Вона виражається в єдності комунікативної інтенції мовця і в ієрархії планів або програм висловлювання. За своїм характером смислові предикати являють собою психологічне явище, що безпосередньо не співвідносне з категоріями і одиницями лінгвістики мови, тобто відносяться до «синтаксису думки», «психологічного синтаксису внутрішнього мовлення», за Л. С. Виготським [5].

Смислова структура тексту розглядається як процес динамічної структуризації змісту. Організація смислової структури висловлювання здійснюється за законами смислового синтаксису, в основі якого лежать правила.

Дослідження зв'язного мовлення показали, що у дітей із затримкою психічного розвитку спостерігаються порушення як семантичної структури тексту, так і мовленнєвого його оформлення. При цьому семантична структура тексту, його внутрішнє програмування страждає більшою мірою [1].

Спеціальні дослідження внутрішнього програмування зв'язного тексту показало,

що семантичний компонент структурування тексту у дітей із затримкою психічного розвитку характеризується більш низьким рівнем сформованості у порівнянні з нормою, але вищими порівняно з рівнем розумово відсталих дітей [5, с. 19].

Таким чином, за ускладненої структури тексту можливості семантичного структурування дітей із затримкою психічного розвитку починають наближатися до рівня розумово відсталих дітей.

Як уже зазначалося, провідною діяльністю в дошкільному віці є гра, в рамках якої, поряд із ситуативною, розвивається і монологічне контекстне мовлення. Одночасно з ігровою у старших дошкільників розвиваються елементи навчальної діяльності. Це призводить до початку переходу до нових форм мовлення дитини. Її зміст виходить за рамки безпосереднього досвіду, з'являється орієнтування на слухача.

Дослідження психологів показують, ігрова діяльність дітей із затримкою психічного розвитку як і навчальна не цілком повноцінні. У них залишається несформованою рольова гра. Вона вимагає високого рівня пізнавальної та мовленнєвої діяльності: вміння виконувати взятую на себе роль, спланувати і утримати в пам'яті програму складного сюжету тощо.

Неповноцінна ігрова діяльність гальмує розвиток нових форм мовлення. Діти даної категорії не вміють самостійно переказати прослухану розповідь на задану тему, скласти розповідь за сюжетною картинкою, описати предмет.

О. С. Ушакова зазначає, що монологічне мовлення дітей із затримкою психічного розвитку старшого дошкільного віку носить ситуативний характер, у цих дітей тільки починається перехід до контекстного мовлення. На перший план виступає несформованість програмування та граматичного структурування мовленнєвого висловлювання [1, с. 16].

Формування зв'язного мовлення тісно пов'язане зі здібностями дітей розповідати про свої дії. Під «вербалізацією» розуміється можливість дитини пояснити виконання: при цьому враховується точність і зрозумілість висловлювання.

Висновки. Вищезазначене свідчить про необхідність подальших досліджень у напрямі розвитку зв'язного мовлення дітей дошкільного віку із затримкою психічного розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Актуальные проблемы диагностики задержки психического развития детей / под ред. К. С. Лебединской – М. : Педагогика, 1982. – 127 с.
2. Бадер В. І. Розвиток усного і писемного мовлення молодших школярів / В. І. Бадер; ін-т педагогіки АПН України. – К., 2000. – 315 с.
3. Бастун Н. А. Діти із затримкою психічного розвитку та їх навчання : навч. посіб. [для педагогів і шк. психологів] / Н. А. Бастун, Т. В. Сак. – К. : ІЗМН, 1997. – 126 с.
4. Дети с задержкой психического развития : [сб. статей] / под. ред. Т. А. Власовой, В. И. Лубовского, Н. А. Цыпиной. – М. : Педагогика, 1984. – 256 с.
5. Діти з особливими потребами в загально-освітньому просторі: початкова ланка / за ред. В. І. Бондаря, В. В. Засенка ; ін-т дефектології АПН України. – К., 2004. – 150 с.

УДК 376.37

А. І. Кравченко

кандидат педагогічних наук, професор
Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

СУЧАСНІ ПОГЛЯДИ НА ПОДОЛАННЯ ЗАЙКАННЯ

У статті висвітлено сучасні погляди на подолання зайкання. Обґрунтовано доцільність медичного та педагогічного впливу на дітей із зайканням у процесі комплексного подолання цієї мовленнєвої вади. Описано можливість застосування нетрадиційних засобів подолання зайкання.

В статье освещены современные взгляды на преодоление заикания. Обоснована целесообразность медицинского и педагогического воздействия на детей с заиканием в процессе комплексного преодоления этой речевой патологии. Описаны возможности применения нетрадиционных средств преодоления заикания.

The modern views on overcoming stuttering were described in the article. The expediency of medical and educational effects on children with stuttering in the process of overcoming this complex speech defects was justified. The possibility of non-traditional means to overcome stuttering were described.

Ключові слова: зайкання, комплексний підхід, подолання, нетрадиційні засоби, корекція.

Ключевые слова: заикание, комплексный подход, преодоление, нетрадиционные средства, коррекция.

Key words: stuttering, comprehensive approach, overcome, alternative means, correction.

Постановка проблеми. Проблема навчання і виховання дітей із особливостями психофізичного розвитку турбує все прогресивне людство. Сучасна концепція освіти таких дітей передбачає інтегрований підхід, комплексну оцінку структури вади та встановлення функціонального діагнозу з урахуванням як порушених, так і збережених компонентів психіки, взаємодії інтелектуальних недоліків, емоційних особливостей та комунікативної поведінки, що тісно пов'язані з мовленнєвим розвитком дитини.

Протягом багатомісячної історії вивчення та лікування зайкання дослідники висловлювали різні погляди щодо сутності цього порушення мовлення, його етіології, методів і прийомів лікування дітей і дорослих, які заїкаються.

Навіть у наші дні деякі дослідники та фахівці-практики не можуть дійти спільного висновку з приводу того, чи є зайкання хворобою або лише мовленнєвою вадою, чи необхідно його «лікувати» або «усувати», де доцільніше лікувати тих, хто заїкається, – в медичних закладах або в логопедичних кабінетах системи освіти.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Більшість фахівців у галузі корекційної педагогіки висловлюють думку про необхідність комплексного вивчення та подолання цього мовленнєвого порушення. У дослідженнях (М. Зеєман, 1962; С. О. Крон, 1962; Б. З. Драпкін, 1966; І. М. Тонконогий, 1963; С. С. Ляпідевський, 1959; А. Є. Гусарова, 1984; С. А. Ігнат'єва, 1986; Е. Л. Мачерет, І. З. Самосюк, 1989; Р. А. Юрова, 1999) розглядається застосування фізичних вправ та інших засобів комплексної фізичної реабілітації в системі заходів корекції зайкання як у дітей, так і в дорослих.

Мета дослідження полягає у висвітленні сучасного підходу до подолання зайкання.

Виклад основного матеріалу. Вивчаючи різні прийоми, засоби та методи подолання зайкання, доцільно розглядати їх залежно від характеру рекомендованих засобів впливу – медичного чи педагогічного. У першому випадку йдеться про лікувальні заходи (терапевтичні, хірургічні, ортопедичні, психотерапевтичні), у другому – про педагогічні (дидактичні), в третьому – про різні поєднання лікувального і педагогічного впливу.

Терапевтичні засоби для подолання